

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Teze disertační práce

**REQUIEM V ČESKÉ SOUDOBÉ HUDBĚ
(REQUIEMS IN CZECH CONTEMPORARY MUSIC)**

Student: **PhDr. Petr Kubačák**

Studijní program: **Hudební teorie a pedagogika**

Školitel: **prof. PaedDr. Michal Nedělka, Dr.**

Rok odevzdání: **2023**

1. Úvod

Requiem je po duchovní stránce rozloučením či vzpomínkou na zemřelé a je jednou z hudebních forem, které posluchače přitahují z náboženských i filozofických důvodů. V neposlední řadě je to také jisté tajemno, které je v něm obsaženo a je spojeno s odchodem člověka z tohoto světa. Přesto je ve většině případů requiem nabito pozitivní energií a v závěru se symbolicky pojí víra odpuštění i naděje a pro posluchače bývá poslech vždy velkým zážitkem.

V průběhu 20. století prošlo requiem celkem zásadním vývojem a výsledkem toho je současné vnímání této hudební formy – requiem už není pouze náboženskou formou uplatňující se při liturgickém obřadu, ale vyvinulo se jeho nové pojetí, které jej chápe jako koncertní skladbu určenou i mimo chrámy (např. pro koncertní pódia).¹

Od svého vzniku byl po staletí používán ustálený latinský text vycházející z mešního ordinária a propria a používá se vlastně dodnes. Ovšem v průběhu 20. století došlo v oblasti výběru textu ze strany autorů k velkému posunu. S novým textem se samozřejmě mění nejen obsazení, pro které je dílo napsáno, ale také hudebně výrazové prostředky, které autor při komponování používá.

Téma *Requiem českých skladatelů* jsem otevřel již ve své rigorózní práci. Věnoval jsem se v ní vybraným *requiem*², která vznikla od roku 1900 až po současnost. Základní ideou bylo seznámení se s díly českých skladatelů a snaha o komplexní analýzu vybraných *Requiem*. Zvolené skladby měly být co nejširším výběrem *requiem* českých skladatelů, co se týče doby vzniku (1. polovinu 20. století reprezentovali např. Václav Kálík, Jaroslav Křička či Ladislav Vycpálek, 2. polovinu pak např. Luboš Fišer a Ladislav Simon, současnost např. Karel Růžička), zvolené orchestrace či kompozičního přístupu.

¹ Vývojem přístupu skladatelů k Requiem u nás se autor práce zabýval v publikaci:

Kubačák, P. *Requiem vybraných českých skladatelů od roku 1900 až po současnost*. Praha, Česká republika: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2020, 96 s. ISBN 978-80-7603-128-9.

² Jsou to díla těchto skladatelů: Jaroslav Křička, Ladislav Vycpálek, Václav Kálík, Zdeněk Lukáš, Ladislav Simon, Otomar Kvěch, Miloš Štědroň, Juraj Filas, Sylvie Bodorová, Karel Procházka, Ivan Jirko, Luboš Fišer, Karel Růžička a Milan Slavický.

2. Cíl, metody, hypotéza

Cílem této disertační práce je současný pohled na mši za zemřelé, na rozdílné přístupy k jejímu hudebnímu zpracování a její místo mezi soudobými náboženskými skladbami. Zajímají nás samozřejmě díla českých skladatelů, která možná širší veřejnosti nejsou tak známá, ale jistě mají svou nepopiratelnou kvalitu a je třeba se o nich zmiňovat.

Hlavní metodou k dosažení cíle je **komplexní hudební analýza** vybraných *requiem*. Vedle historie vzniku a kontextu skladby v rámci celkového díla daného autora se budeme podrobně zabývat vybranými texty i kompozičními přístupy jednotlivých skladatelů. Zaměříme se na tyto hudební složky:

- Hudební forma (struktura)
- Melodika
- Polyfonie a harmonie
- Dynamika
- Hudební barva

Vedle kulturně-historického pohledu na requiem a jeho funkci v současné hudební literatuře, je hlavní (analytická) část zaměřená na čtyři konkrétní requiem českých skladatelů, kteří své dílo zkomponovali či dokončili v uplynulých třech desetiletích. Jsou to:

- 1) **Josef Klíč – *Requiem za Magora***
pro violoncello, ženský a mužský hlas
- 2) **Michal Košut – *Requiem (Hommage à Jean Ockeghem)***
pro mužský pěvecký kvartet
- 3) **Pavel Kudelásek – *Requiem***
pro sóla, sbor, elektrickou kytaru, trubku, flétnu, fagot a varhany
- 4) **Otomar Kvěch – *Requiem temporalem***
pro sóla, komorní soubory, varhany, dětský sbor, smíšený sbor a orchestr

Na těchto čtyřech příkladech lze jasně sledovat, jak rozdílné mohou být v soudobé hudbě kompoziční přístupy jednotlivých skladatelů. V neposlední řadě je zajímavé i to, jak rozdílné textové předlohy si autoři volí. Výběr těchto čtyř konkrétních skladeb nebyl jednoduchý, neboť jedním z kritérií bylo mít k dispozici notový zápis a zvukový záznam. U mnoha soudobých duchovních kompozic neexistuje ani jedno a je pak náročné (někdy i nemožné) se k autorskému zápisu či soukromé nahrávce dostat.

V rámci hudební analýzy budeme sledovat tyto tři základní hudební hlediska:

- **text** (zda byly použity části mešního propria a ordinária, případně použil-li skladatel neliturgický text)
- **druh skladby** (vokální či vokálně instrumentální, jak bylo dílo instrumentováno (pokud vůbec) a jaké byly použity pěvecké složky)
- **skladatelský styl** (kompoziční přístup jednotlivých skladatelů, využití hudebně-výrazových prostředků)

Stanovená hypotéza je ta, že soudobé *requiem* má velký potenciál oslovit širší pole posluchačů. Vychází z předpokladu, že skladatelé ve svém kompozičním přístupu používají různé moderní prostředky, které jsou v soudobé hudbě žádoucí, ale v rámci srozumitelnosti mohou využívat i starší a osvědčené (tradiční) hudební prostředky, aby byla díla častěji interpretována a také posluchačsky přijatelnější.

Určitě je nutné vyhnout se srovnání jednotlivých *requiem*, neboť kvalitativně porovnat jednotlivá díla a pokusit se zhodnotit, které má větší uměleckou kvalitu, nám nepřisluší. Jednotlivá díla vznikla z různých podnětů, i když jednotící prvek v podobě smrti či konce zde nacházíme zcela zřetelně. Budeme tedy ke každému *requiem* přistupovat zvlášť a budeme si všimnout těch složek, které jsou pro dané dílo signifikantní a výjimečné.

3. Shrnutí

Analyzované skladby nám poskytují cenný materiál o současném přístupu skladatelů k tak zásadní duchovní kompozici, jakou *requiem* bezesporu je. Tato disertace se přehledně zabývá všemi aspekty kompozice čtyř *requiem*, která můžeme zařadit do skupiny soudobých duchovních skladeb.

Ve 20. století dochází ke změně přístupu skladatelů k tradičnímu textu *requiem* a zejména od 2. poloviny 20. století skladatelé častěji sáhli i po neliturgickém textu a použili většinou verše básníků nebo své vlastní (nezřídka i jejich kombinaci). Důležité jsou samozřejmě také kompoziční přístupy jednotlivých autorů a soubor, pro který je dílo určeno. V komplexní analýze jsou neopomenutelné také historické kontexty vzniku skladby a její místo v celkovém díle skladatele.

Obsah textu spolu s jeho hudebním zpracováním pak může mít větší potenciál oslovit širší pole posluchačů. Ve svém výsledku totiž *requiem* přesahuje hranice hudebního či duchovního světa a otázkami, které řeší, zasahuje i do oblastí filozofie a sociologie.

V analýze bylo využito co největší spektrum hledisek, abychom zachytili znaky hudebního jazyka a mohli dojít k významu, který je v každém díle zakódován. Hlavním nositelem myšlenky je samozřejmě text, ale význam slova je hudbou umocněn. Skladby vycházejí z vnitřního uměleckého přesvědčení a představy, ze které skladatelé nechtějí slevit – nechtějí, aby bylo dílo prvoplánově líbivé a stojí si za svým kompozičním přístupem. Hypotéza stanovená v úvodu práce se tedy potvrdila.

Po podrobném studiu zmíněných skladeb lze konstatovat, že česká duchovní tvorba se může pyšnit kvalitními soudobými díly, které nesou otisk moderního kompozičního přístupu skladatelů. Mohou směle konkurovat podobným kompozicím v evropském i světovém měřítku a mnohdy je novátorskými nápady i předčí. Některé momenty v různých částech jednotlivých skladeb mohou být obtížně sdělné, neboť mnoho použitých částí textů či hudebně-výrazových prostředků můžeme vnímat spíše v symbolické rovině. Z toho důvodu jsme v této práci přistupovali k hudební analýze jednotlivých *requiem* velice pečlivě a všechna důležitá místa děl jsou doložena notovými ukázkami.

4. Seznam použité literatury

- Adamov, N. Rekvie v súčasnej hudbe. Bratislava: Ústav hudobnej vedy, 2006.
- Buc, M. Antonín Rejcha – Requiem. Bakalářská práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav hudební vědy, 2015.
- Černušák, G. Dějiny evropské hudby. Praha: Panton, 1964.
- Eckstein P., Fišer L. Requiem (rozhovor k premiéře díla). Hudební rozhledy 5, ročník XXII/1969. Mír, novinářské závody, n. p., str. 131-133.
- Hejlová, K. Zhudebněné texty Ivana Martina Jirouse. Bakalářská práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav hudební vědy, 2016.
- Hons, M. Hudební analýza. Praha: Togga, 2010.
- Chalupka, Ľ. Slovenská hudobná avantgarda. Bratislava: Univerzita Komenského. Filozofická fakulta, Katedra hudobnej vedy, 2011.
- Chase, R. Dies irae. Lanham: New York, Scarecrow press, 2003.
- Janeček, K. Hudební formy. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n.p., 1955.
- Jirák, K.B. Nauka o hudebních formách. Praha: Hudební matice umělecké besedy, 1939.
- Kubačák, P. Requiem vybraných českých skladatelů od roku 1900 až po současnost. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2020.
- Kubačák, P. Současné requiem – hudební i mimohudební hledisko. In: Teorie a praxe hudební výchovy VI. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta 2020.
- Kofroň, P. Učebnice harmonie. Praha: Editio supraphon, 1991.
- Kvěch, O. Základy klasické hudební kompozice. Praha: Togga, 2013.
- Nedělka, M. Mše v soudobé české hudbě. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005.
- Orel, J. Gregoriánský chorál – interpretace. Praha: Společnost pro duchovní hudbu, 1996.
- Uher, J. Janáček – román života. Praha: Český spisovatel, 1993.
- Zenkl, L. ABC hudební nauky. Praha: Editio Supraphon, 1991.

Elektronické prameny

- Bjork, R. E. The Oxford Dictionary of Middle Ages. In: Oxfordreference.com [online]. © 2010 [cit. 12. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780198662624.001.0001/acref-9780198662624-e-0271_117.

Bjork, R. E. The Oxford Dictionary of Middle Ages. In: Oxfordreference.com [online]. © 2010 [cit. 12. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780198662624.001.0001/acref9780198662624-e-0271>

Caban, P. Ceciliánske reformné hnutie v chrámovej hudbe. In: Studiatheologica.eu [online]. © 2004 [cit. 1. 6. 2021]. Dostupné z: <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2004/01/08.pdf>

Košut, M. Requiem (Hommage à Jean Ockeghem). In: khv.ped.muni.cz [online]. © 2008 [cit. 20. 7. 2022]. Dostupné z: <https://khv.ped.muni.cz/galerie/audio>

Pohnán, J. Otomar Kvěch – portrét českého skladatele. In: DocPlayer.cz [online]. © 2016 [cit. 21. 8. 2022]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/8773653-Jiri-pohnan-otomar-kvechportret-ceskeho-skladatele-obsah.html>.

Polakovičová, V. Dnes odeznie svetová premiéra Requiem na záver storočia. In: Sme.sk [online]. © z 1999 [cit. 12. 7. 2021]. Dostupné z: <https://www.sme.sk/c/2202970/dnesodznie-na-bhs-svetova-premiera-requiem-na-zaver-tisicrocia-od-ivana-hrusovskeho.html>.

Sommer, L. Otomar Kvěch – Requiem temporalem. In: Atemporevue.janfila.com [online]. © 16.4.2009 [cit. 12. 7. 2022]. Dostupné z: http://atemporevue.janfila.com/?go=recenze&det=090416-recenze_pp09-kvech&show=1.

Kvěch, O. Nejstarší text o mém Requiem. In: Kvech.cz [online]. © 1990 [cit. 10. 7. 2022]. Dostupné z: <https://kvech.cz/cz/os020.htm>.

Tesař, M. Josef Klíč: Musím tušit, co autor zamýšlel. Brno – město hudby [online]. © 2014 [cit. 19. 7. 2022]. Dostupné z: <http://www.mestohudby.cz/publicistika/rozhovory/josef-klicmusim-tusit-co-autor-zamyslel>.

Hudební nosiče

Jirko, I. Requiem [LP]. Nedatováno (cca 1973).

Klíč, J. Requiem [CD]. Guerilla Records, 2012.

Kudelásek, P. Requiem [MP3]. Nahrávka ze soukromého archivu Svatotomášského sboru, nedatováno.

Kvěch, O. Duchovní kantáty, Requiem [CD]. Radioservis a.s., 2019.

5. Přehled publikovaných prací

KUBAČÁK, P. *Requiems in Czech music (genre development in the 20th century)*. In: MEG. Moskva: MGIK, 2019, s. 282-288. ISBN 978-5-94778-543-2.

KUBAČÁK, P. *Současné requiem – hudební i mimohudební hledisko*. In: Teorie a praxe hudební výchovy VI, 2019, s. 183-188. ISBN: 978-80-7603-163-0

KUBAČÁK P. *Requiem vybraných českých skladatelů od roku 1900 až po současnost*. Praha, Česká republika: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2020, 96 s. ISBN 978-80-7603-128-9.